

Marea răscoală țărăneasă din 1784 desfășurată în zona Munților Apuseni, cu participarea a peste 20—25.000 de țărani, constituie cea mai puternică mișcare socială și națională ce a avut loc în partea sud-estică și centrală a continentului european, în atmosfera plină de tensiuni, generate de profundele antagonisme ale orînduirii feudale în declin. Marca bătălie a iobagilor este o nouă dovadă în același timp că forțele progresului și-au croit drumul și în condițiile foarte controversate, create de evoluția istorică specifică pentru această parte a Europei.

În contextul general sud-est european se reliefează în mod deosebit fenomenul local transilvan cu accente primordiale în Munții Apuseni. Trăsăturile lui dominante erau lupta de eliberare socială și națională a țăranimii române din Transilvania. Sfirșitul veacului al XVIII-lea avea să însemne pentru țăranul transilvănean, o întreită asuprire, într-o îndoită formă. Vechea trinitate feudală — statul, feudalul și iezuitul — găsesc acum, alături de vechile forme de exploatare, altele noi, caracteristice noii orînduirii. Răscoala din 1784 nu a fost o mișcare locală cu toate că centrul ei de gravitate se afla în Țara Moților, deoarece programul ei urmărea rezolvarea problemelor majore ale vremii: înlăturarea orînduirii feudale perimate, desființarea tuturor obligațiilor iobăgești și crearea condițiilor economice și sociale pentru trecerea la o nouă structură socială. Acest lucru este valabil în ciuda faptului că răsculații încă nu le erau clare perspectivele sistemului social-economic după victoria ridicării lor.

Frământările sociale din ce în ce mai numeroase ca număr și mai vehemente prin forma lor de manifestare, care cuprindeau Transilvania în anii premergători izbucnirii răscoalei denotă prezența în întreaga țară a cauzelor conflictelor sociale. Nu este întâmplător ceea ce s-a întâmplat cu prilejul mișcării antifeudale a țăranilor secui din fostul scaun Odorhei, desfășurată în 1782, cînd conducătorul acțiunii a fost acuzat de nobili pentru promisiunile făcute în vedere împărțirii pămînturilor alodiale ale nobilimii¹. Nu era opera întâmplării nici trimiterea lui Balás Ferenc în Viena la Curte, cu plîngerile țăranilor secui².

În astfel de împrejurări răscoala moților nu putea să se limiteze la zona de început a luptelor propriu-zise. Răsunetul și urmările ei au depășit mult granițele acestui teritoriu și în diferite forme se manifestau în întreaga Transilvanie. Ea a provocat panică în rîndurile nobilimii și a înflăcărat iobăgimea pînă în comitatele Timiș, Arad, Caraș, din Secuime pînă în zona Făgărașului, spre nord pînă în Maramureș și Satu Mare, ceea ce înseamnă că întreg teritoriul transilvan se afla sub influența

¹ Arhivele statului Cluj-Napoca, Arhiva Scaunului Odorhei, acte, 1782, nr. 21 (în continuare: Arh. Scaun Odorhei).

² Arh. Scaun Odorhei, acte, 1782, nr. 46.

evenimentelor revoluționare. Ecoul răscoalei a trecut de munți și peste munți, prin „glasul“ tulnicilor din Apuseni sau a clopotelor trase în dungă, acolo, sau la poalele acestora. A trecut de munți și peste munți pentru a se opri în toate satele pământului transilvan.

Mersul răscoalei a fost urmărit pretutindeni, cu simpatie și mari nădejdi de către cei de multă vreme obidiți, cu spaimă, cu mare spaimă și mari temeri, din partea stăpînilor întinselor moșii. Așa au stat lucrurile și în părțile secuimii. Acest lucru reiese din scrisoarea vicecomitelui Trei Scaune, Cserei Iosif, datată în 23 noiembrie 1784 la Baraolt, prin care informează cu îngrijorare conducerea noului comitat Odorhei despre întinderea rapidă a răscoalei: „Înțelegem — scrie Cserei — că începînd cu regiunea Hațegului pînă la Meseș s-a tras cordon militar, dar fiindcă și dincolo de cordon s-a aprins văpaie și s-a întins pe Secaș în sus pînă la Buia lîngă Sibiu, tare ne este teamă că această tristă primejdie va cuprinde într-atît Principatul nostru (numai de n-am fi de pe acum în starca asta), încît miliția nu se va putea rupe în atîtea părți și nici împreună nu vom răzbi cu ei, cu atît mai mult cu cît nu sîntem în siguranță nu numai în ce privește necredința valahilor care locuiesc printre noi, ci și a iobagilor maghiari, considerăm, că ar fi bine și chiar necesar ca la fel ca comitatele Hunedoara, Alba, Turda, Tirnava și Cluj, care după cite am înțeles s-au răzvrătit, și noi să ne mișcăm pentru apărarea națiunii și stingerea focului din vecini³. Pe același ton îi scrie și Gyulai Krisztina de la Tășnad soțului ei, Kornis Zsigmond, comitele din Sălaj. Însăpămîntată îi comunică acestuia informațiile primite, potrivit cărora răsculații „... au intenția să vină în Sălaj, iar poporul de aici, din împrejurimile Crasnei, chiar și maghiarii, îi așteaptă cu bucurie, numai Dumnezeu știe ce vom face⁴.

Din mesajul conducerii comitatului Trei Scaune datat la Chilieni în ziua de 7 decembrie 1784 și adresat conducerii comitatului Odorhei, rezultă că și la Porumbac și Streza-Cirțișoara „a izbucnit focul“ și că nobilimea din Trei Scaune este mult îngrijorată „... dat fiind că și țăraniile noastre așteaptă cu nerăbdare ca acești rebeli să vină încoace⁵.

În lunile de toamnă tirzie sau de iarnă ale anului 1784 din toate părțile Transilvaniei sosesc vești privind intensificarea agitației revoluționare și creșterea tensiunii în sinul țărănimii. Iobagii, oriunde se aflau ei, independent de apartenența lor etnică — manifestă, pe de altă parte, o simpatie fățișă față de cei care au pus mîna pe arme pentru a face dreptate, dreptate socială și, în același timp, națională. În ochii nobilimii aceste manifestări sînt aproape egale cu o adevărată explozie socială și națională.

Este semnificativ că în scaunele secuiești unde numărul iobagilor față de teritoriile comitatense este relativ redus și contradicțiile sociale nu sînt atît de ascuțite, răscoala iobagilor români din Apuseni, a avut un ecou deosebit. Peste tot se observă o agitație puternică și amenințătoare. Autoritățile în relatările lor semnaleză nenumărate cazuri care

³ Arh. Scaun Odorhei, acte 1784, pachet 122, nr. 114.

⁴ Arhivele Statului Cluj-Napoca. Colecția Mike. Az oláhokról, p. 339—345.

⁵ Arh. Scaun Odorhei, acte, pachet 122, nr. 198.

periclitau ordinea publică și starea nobilimii. Judele regesc Kovács Tamás de exemplu, în raportul său datat la Bancu, scaunul Ciuc, în ziua de 19 decembrie 1784, arată că Daro József, iobag din partea locului „... venind de la biserică, în auzul multora s-a rugat lui Dumnezeu cu glas tare să-i aducă pe valahi, că îndată li se alătură și știe el unde, pe cine să caute”⁶. Tot el mai arată că seara iobagii se adună pentru a discuta și a se sfătui în legătură cu evenimentele ce se petrec în comitatele Zărand și Hunedoara. Relatările lui Kovács Tamás sînt completate de nobilul Potsa József, care în scrisoarea sa din 9 decembrie 1784, adresată unuia din funcționarii comitatului Trei Scaune, scria că iobagii din satul Lemnia „nu s-au sfiit să spună că dacă Dumnezeu i-ar aduce aici pe acei hoți prădalnici, ar intra și ei în rîndurile lor și împreună i-ar ucide și i-ar prăda pe nobili”⁷. Iobagii din Daia din scaunul Odorhei vorbesc la fel de dorința lor, dacă ar veni Horea cu oamenii lui, să li se alăture lor pentru a le arăta drumul pînă la domni⁸.

Că iobagii secui erau gata să se alăture răscoalei țăranilor români demonstrează și cazul din Colțești, din scaunul Arieș. Dintr-un proces verbal de anchetă reiese că iobagii de aici au așteptat pe răsculați și cînd au sosit, împreună cu ei au atacat curtea conților Toroczkaï, devastînd-o⁹.

Izvoarele documentare ne mai informează că iobăgimea română de pe teritoriile din afara Munților Apuseni, inclusiv din părțile scaunelor secuiești, a încercat să stabilească relații mai strînse cu țăranii răsculați. Înștiințarea din 11 decembrie 1784 adresată conducătorilor comitatului Tîrnava de către comitatul Odorhei arată că „Din imediata noastră vecinătate, din Albești, valahii au trimis un comisar la prădalnica oaste valahă rebelă, ... voind să se asocieze cu aceasta...”¹⁰. Dintr-o scrisoare purtînd data de 17 decembrie, trimisă de comitatul Făgăraș la Odorhei, mai rezultă că valahii din Mureni și Albești au fost de mai multe ori la Sighișoara să cumpere arme, astfel încît au voit să atace și conacele, din care cauză prefectul curții și intententul au și fugit. Am mai aflat că locuitorii din Boiul Mare, Boiul Mic și Șard s-au încumetat la o răscoală asemănătoare¹¹.

Exemplele arătate denotă, fără îndoială, că teama nobilimii și a autorităților că răscoala se poate întinde pe tot teritoriul Transilvaniei n-a fost lipsită de temeii. De aceea pentru a preveni desfășurarea evenimentelor în acest sens, nobilimea, în colaborare cu autoritățile locale a întreprins o serie întregă de măsuri preventive. S-au făcut încercări de a aduna toate armele aflate la iobagi, indiferent de etnia și comportarea lor, de pînă atunci¹². Pentru cei care contraveneau prevederilor ordinilor autorităților locale și guverniale au fost prevăzute pedepse foarte dras-

⁶ Arh. Scaun Odorhei, acte 1784, pachet 199, nr. 88.

⁷ Arhivele Statului Sfintu Gheorghe. Arh. Scaun Treiscaune nr. 788/1784.III.4. (în continuare: Arh. Scaun Treiscaune).

⁸ D. Prodan, *Răscoala lui Horea*. Vol. I, București, 1979, p. 545.

⁹ D. Prodan, *Răscoala lui Horea în comitatele Cluj și Turda*, București, 1938, p. 163—174.

¹⁰ Arh. Scaun Odorhei, 1784, acte nr. 176.

¹¹ Arh. Scaun Odorhei, 1784, acte nr. 207.

¹² Arh. Scaun Treiscaune, acte, nr. 788/III.4—1784, fila 120, 170, 178.

tice, mergînd pînă la pedeapsa cu moartea. S-a interzis traficul cu praful de pușcă și cu alte materiale necesare pentru confecționarea muniției și a armelor. În vederea efectuării unui control riguros asupra populației, la ordinul Guberniului, în satele unde au fost sesizate simptome amenințătoare, populația a fost repartizată în unități mici de 10—15 oameni, și la fiecare grup se alegea un om de încredere al autorităților, care urmărea cu atenție comportarea sătenilor. Împuternicitul autorităților avea obligația să controleze și casele eventualilor suspecti din subordinea lui „în fiecare seară și dimineată iar dacă nu va fi dormit la casa lui, să dea de știre juzilor“. În cazul în care cel împricinat nu putea să motiveze absența lui de acasă, juzii urmau să-l escorteze de îndată la judele regesc sau comisarul plășii, cărora li se acordaseră largi împuterniciri. Potrivit instrucțiunilor autorităților dacă cineva dorea să părăsească hotarul satului în care locuia era obligat să raporteze împuternicitului său, iar acesta mai departe judeului. De asemenea dacă cineva vroia să treacă dincolo de hotarele plășii, trebuia să ceară aprobarea judeului regesc sau a comisarului și nu putea călătorii decît cu certificat scris¹³.

În spiritul acestor ordine au fost urmărite și controlate satele cu populație românească care se aflau în zonele limitrofe ale răscoalei. Procedurile amintite au deschis totodată porțile largi pentru săvîrșirea abuzurilor celor mai diferite împotriva iobagilor care manifestau nemulțumiri față de stările existente.

În afară de măsurile preventive de mai sus, pe teritoriul comitatelor constituite din scaunele secuiești nobilimea a pus în aplicare și largi măsuri defensive armate. Comandamentul militar austriac din Transilvania și Curtea de la Viena nu aveau nimic împotriva mobilizărilor nobilimii de aici. În baza ordinului din 27 noiembrie 1784, nobilii din comitatul Trei Scaune, de pildă, sînt obligați să se prezinte în următoarele locuri: cei din fostul scaun Șeșpi la Chilieni și Coșeni, cei din Chezd la Ilienii și Dobolii de Jos, cei din scaunele Bardot și Micloșoara la Baraolt¹⁴. S-au ales ofițeri și aceștia au primit dispoziții să meargă în grabă acolo unde este nevoie. Vice-comitele Cserei József de exemplu, la sfîrșitul lui noiembrie informează de la Virghiș conducerea Odorheiului că „m-am prezentat aici la Virghiș înarmat“¹⁵.

Comitatul Odorhei procedează la fel. Nobilimea a fost obligată să se prezinte pentru serviciu militar, cu cai, sau fără cai cei ce nu aveau. La sfîrșitul lui noiembrie peste 1000 de oameni au primit ordin să meargă pe teritoriile critice, în zona locuită de români spre Paloș, Grinari, Vinători, Albești, pînă la Dumitreni „pentru ca acești vecini să poată vedea pregătirea noastră“. La Dirjiu staționau 120 de oameni sub conducerea unui căpitan, la Secueni un alt detașament iar la Dumitreni un al treilea „ca să vegheze cu sîrguință“¹⁶. Comitatul Tîrnava a fost înștiințat în același timp că la nevoie detașamentul din Dumitreni va da ajutor nobilimii din Sîngeorzul de Pădure.

¹³ Arh. Scaun Treiscaune, acte nr. 788/III.4—1784, fila 76.

¹⁴ Arh. Scaun Treiscaune, acte nr. 788/III.4, fila 100—102.

¹⁵ Arh. Scaun Odorhei, arh. 1784, pachet 122, nr. 118.

¹⁶ Arh. Scaun Odorhei, acte 1784, pachet 122, nr. 98, 141.

Nobilimea din comitatul Tîrnava s-a adunat în cinci locuri, dar — după cum îi scrie comitele Bethlen Sándor comitelui Sándor László din Odorhei — nu reprezintă o forță capabilă să se angajeze serios în luptă „cu țărănimea care îi disprețuiește pe nobili și așteaptă de zor ori ce fel de ocazie”¹⁷.

Cele trei comitate pe care le-am menționat țin o strînsă legătură între ele¹⁸, la fel cu teritoriile învecinate și regiunile săsești, pentru a fi informate cu privire la desfășurarea evenimentelor. În același timp și-au promis reciproc ajutoare pentru înăbușirea mișcărilor țărănești în eventualitatea izbucnirii lor. Aceste măsuri au împiedicat în bună parte întinderea răscoalei, care în ultimă analiză s-a limitat la teritoriile menționate.

Tot atît de adevărat este că pînă în a doua jumătate a lui noiembrie se pune în mișcare și nobilimea celorlalte comitate din Transilvania, pentru a împiedica atacurile țărănimii. Se organizează străji și în zonele limitrofe ale perimetrului răscoalei: la Aiud, Cisteiul de Mureș, Noșlac, Decea, Cuci, Iernut, iar în direcția centrală la Deva, Turda, Cluj. Acestea au constituit un fel de zonă-tampon între aria răscoalei și celelalte teritorii, îngustînd cîmpul de operație al răscoalei. Dinspre apus, nobilimea comitatelor Arad și Bihor a fost de asemenea gata pentru intervenție. Astfel generalizarea răscoalei a devenit imposibilă. Acest fapt a ușurat posibilitățile de manevră ale autorităților habsburgice și ale comitatelor precum și pe cele ale nobilimii.

Așadar oriunde s-au aflat stăpînii întinselor pămînturi în vremea lui Horea au trăit zile de mare tensiune. Au mărturisit-o singuri. Ceea ce i-a înspăimîntat în special pe nobili a fost perspectiva extinderii răscoalei în 1784 și a reizbucnirii sale în 1785. Această întie pagină din istoria modernă a Transilvaniei, de luptă fără precedent prin dimensiuni și program, a dovedit nobililor că nu mai sînt de neînvins, că cei asupriți au conștiința nedreptății ce li se face, voința și dîrzenia în luptă. Puterea unită a claselor dominante a oprit lupta iobagilor dar n-a oprit voința lor de luptă. Răscoala iobagilor din 1784, deși înfrîntă, avea să deschidă în Transilvania calea înnoirilor, prin lupte continue purtate de cei asupriți.

L'EFFET DE LA RÉVOLTE DE L'ANNÉE 1784, DANS LES DISTRICTS ADMINISTRATIFS DES SZEKLER

R é s u m é

Fondé, spécialement, sur les documents d'archives, l'auteur souligne l'étendue de la grande révolte des années 1784—1785 dans les zones habités par les Szekler.

¹⁷ Arh. Scaun Odorhei, acte 1784, pachet 123, nr. 100.

¹⁸ D. Prodan, *Răscoala lui Horea*. Vol. I, București, 1979, p. 543.